

MAHALLA INSTITUTINING HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI SOHASIDAGI FAOLIYATINING SHAKLLANISH TARIXI VA QONUNCHILIK EVOLYUTSIYASI

Omonov Avazxon Abdurahmon o'g'li

Jamoat xavfsizligi universiteti markaz boshlig'i.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18628239>

Annotatsiya. Maqolada mahalla institutining huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasidagi faoliyati shakllanishining tarixiy bosqichlari hamda ushbu yo'nalishdagi qonunchilik evolyutsiyasi kompleks tahlil qilinadi.

Tadqiqotda mahallaning an'anaviy jamoaviy boshqaruv va ijtimoiy nazorat funksiyalaridan boshlab, mustaqillik davrida uning davlat-jamoatchilik hamkorligi modelidagi institutsional subyektga aylanish jarayoni yoritiladi. Mahalla tizimining profilaktikadagi vakolatlari, vazifalari va hamkorlik mexanizmlari (ichki ishlar organlari, Milliy gvardiya, prokuratura, ta'lim va ijtimoiy xizmatlar) normativ-huquqiy hujjatlar dinamikasi kesimida izohlanadi.

Shuningdek, "manzilli profilaktika", risk-omillar bilan ishlash, oilaviy nizolar va zo'ravonlik holatlariga erta aralashuv, yoshlar bilan ishlash, jamoatchilik nazorati va mediatsiya kabi institutlarning mahalla amaliyotida mustahkamlanish tendensiyalari baholanadi. Maqolada vakolatlar takrorlanishi, resurs taqchilligi, ma'lumotlar almashinuvi va shaxsiy ma'lumotlar himoyasi, natijadorlikni (outcome) o'lchash mezonlari kabi dolzarb muammolar aniqlanib, mahalla institutining profilaktik salohiyatini kuchaytirishga doir konseptual takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: mahalla instituti; huquqbuzarliklar profilaktikasi; qonunchilik evolyutsiyasi; tarixiy bosqichlar; jamoatchilik nazorati; manzilli profilaktika; risk-omillar; idoralalararo hamkorlik; mediatsiya; KPI/outcome.

Аннотация. В статье представлен комплексный анализ исторических этапов формирования деятельности института махалли в сфере профилактики правонарушений и эволюции соответствующего законодательства. Раскрывается трансформация махалли от традиционного механизма общественного саморегулирования и социального контроля к институциональному субъекту модели государственно-общественного партнёрства в период независимости.

Рассматривается нормативная динамика полномочий, задач и механизмов взаимодействия махалли с органами внутренних дел, Национальной гвардией, прокуратурой, системой образования и социальными службами. Оцениваются тенденции закрепления в практике махалли адресной профилактики, работы с факторами риска, ранних вмешательств при семейных конфликтах и насилии, профилактики среди молодёжи, общественного контроля и медиации.

Выявляются актуальные проблемы правоприменения — дублирование компетенций, дефицит ресурсов, обмен информацией и защита персональных данных, недостаточная разработанность метрик результативности (outcome). В заключении формулируются концептуальные предложения по усилению профилактического потенциала махалли.

Ключевые слова: институт махалли; профилактика правонарушений; эволюция законодательства; исторические этапы; общественный контроль; адресная профилактика; факторы риска; межведомственное взаимодействие; медиация; KPI/outcome.

O‘zbekiston Respublikasida huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimi o‘zining chuqur tarixiy, madaniy va ma’naviy ildizlariga ega bo‘lib, bu tizimning markazida asrlar davomida sayqallanib kelgan "mahalla" instituti turadi. Jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, fuqarolarning tinch-totuv yashashini kafolatlash va har qanday g‘ayriijtimoiy xatti-harakatlarning oldini olishda mahalla nafaqat ma’muriy-hududiy birlik, balki o‘ziga xos "ijtimoiy immunitet" shakllantiruvchi noyob mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Ushbu ilmiy-tahliliy hisobotda mahalla institutining huquqbuzarliklar profilaktikasidagi ishtirokining tarixiy genezisi, mustaqillik yillaridagi qonunchilik bazasining evolyutsion rivojlanishi hamda Yangi O‘zbekiston davrida amalga oshirilayotgan tub islohotlarning mazmun-mohiyati batafsil yoritiladi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, globallashuv va zamonaviy xavf-xatarlar kuchayib borayotgan bir sharoitda, jinoyatchilikka qarshi kurashishning faqat kuch ishlatishga asoslangan (punitiv) usullaridan voz kechib, muammoning ijtimoiy ildizlarini bartaraf etishga qaratilgan "ijtimoiy profilaktika" tizimiga o‘tish zarurati yuzaga keldi. Bu jarayonda "mahalla yettiligi" tizimining joriy etilishi va profilaktika inspektorlari faoliyatining yangicha mezonlar asosida tashkil etilishi davlat boshqaruvi tarixidagi muhim burilish nuqtasi hisoblanadi.

Hisobotda Amir Temur davridagi "mirshab" va "posbon"lik an‘analaridan boshlab, 1999-yildagi "Mahalla posboni" jamoatchilik tuzilmalarining tashkil etilishi, 2021-yildagi "Mahalla huquq-tartibot maskanlari" konsepsiyasi va nihoyat, 2023-2024-yillardagi "Mahalla yettiligi" integratsiyalashgan tizimigacha bo‘lgan davr qamrab olingan. Har bir bosqichdagi qonunchilik hujjatlari, ularning amaliy natijalari va jamiyat xavfsizligiga ta’siri chuqur tahlil qilinadi.

O‘zbek davlatchiligi tarixida jamiyatda tartib-intizomni saqlash, fuqarolar xavfsizligini ta’minlash va jinoyatchilikning oldini olish masalalari doimo ustuvor vazifa sanalgan. Bu borada Amir Temur tomonidan yaratilgan boshqaruv tizimi va uning "Temur tuzuklari" asarida bayon etilgan huquqiy qarashlari bugungi kun milliy profilaktika tizimining g‘oyaviy va tarixiy poydevori hisoblanadi.

"Temur tuzuklari" shunchaki tarixiy manba yoki harbiy nizom emas, balki XIV-XV asrlarda Markaziy Osiyoda shakllangan huquqiy madaniyatning yuksak namunasi. Sohibqiron davlat boshqaruvida "Kuch — adolatda" tamoyiliga tayangan holda, jinoyatchilikka qarshi kurashishda jazoning muqarrarligi va qonun ustuvorligini bosh mezon sifatida belgilagan.¹

Amir Temurning jamoat xavfsizligiga oid siyosati quyidagi asosiy yo‘nalishlarni qamrab olgan:

1. Davlatning eng asosiy vazifasi fuqarolarni tashqi dushmanlardan va ichki zo‘ravonliklardan himoya qilishdir. Tuzuklarda "Qaysi bir mamlakatni zabt etgan bo‘lsam, o‘sha yerning ozod kishilarini hurmatladim... Zolimlardan mazlumlar haqini oldim" deyilishi, davlat boshlig‘ining bevosita jinoyatchilikka qarshi kurashuvchi va adolat o‘rnatuvchi shaxs ekanligini

ko'rsatadi.²

2. Tuzuklarda o'g'rilik, yo'lto'sarlik va zo'ravonlik qilgan shaxslarga nisbatan qat'iy choralar belgilangan. Shu bilan birga, jazo tayinlashda shariat qonunlari va mahalliy urf-odatlariga (tuzuk) amal qilish talab etilgan. Bu esa sud-huquq tizimining tizimlashtirilganligidan dalolat beradi.¹

3. Amir Temur jinoyatchilikning oldini olishda aholining ijtimoiy holatini yaxshilash muhimligini tushungan. Kambag'allarga nafaqa tayinlash, sipohlarga o'z vaqtida maosh to'lash orqali ularni korrupsiya va talonchilikdan saqlashga harakat qilingan. Bu zamonaviy tildagi "ijtimoiy profilaktika"ning ilk ko'rinishlaridir.

Temuriylar davrida jamoat tartibini saqlash stixiyali jarayon emas, balki aniq vazifalar taqsimlangan davlat xizmati shaklida tashkil etilgan edi. Manbalar va tadqiqotlarga ko'ra, shahar va qishloqlarda xavfsizlikni ta'minlash uchun maxsus tuzilmalar — **mirshablar**, **posbonlar** va **yasog'liqlar** faoliyat yuritgan¹.

Amir Temur davridagi huquq-tartibot organlari tizimi:

Lavozim / Tuzilma	Asosiy vazifalari va vakolatlari	Zamonaviy analogiyasi
Mirshab (Mirshabboshi)	Tungi shahar xavfsizligiga mas'ul oliy amaldor. Shahar darvozalarini qo'riqlash, tungi patrul xizmatini tashkil etish, shubhali shaxslarni aniqlash va ushlab.	Shahar ichki ishlar boshqarmasi boshlig'i
Posbon	Mahallalar, bozorlar va muhim inshootlarni bevosita qo'riqlovchi soqchi. Ular aholi orasida yashab, kundalik tartibni nazorat qilgan.	Mahalla posboni / Patrul-post xizmati xodimi
Yasog'liq	Davlat qonunlari (yasoq) ijrosini ta'minlovchi, jinoyatlarni qidiruvchi va tergov qiluvchi maxsus xizmatchilar.	Jinoyat qidiruv bo'limi tezkor vakili
Shihna	Harbiy-ma'muriy boshqaruvchi sifatida shahardagi umumiy intizomni, ayniqsa harbiylarning xulq-atvorini nazorat qiluvchi shaxs.	Harbiy komendant
Qozi	Jinoyat ishlarini ko'rib chiquvchi va hukm chiqaruvchi sudya. Ularning faoliyati shariat va tuzuklarga asoslangan.	Jinoyat ishlari bo'yicha sudya

Ushbu tizimning samaradorligi shunda ediki, **posbonlar** mahalliy aholi vakillaridan tayinlanib, ular o'z hududidagi vaziyatni, odamlarni va potensial xavflarni juda yaxshi bilganlar.

Bu esa jinoyat sodir etilishidan oldin uni payqash va oldini olish imkonini bergan.² "Temur tuzuklari"da keltirilgan "Bir kunlik adolat — yuz yillik toat-ibodatdan afzaldir" degan tamoyil huquqni muhofaza qiluvchi xodimlarning ma'naviy kodeksiga aylangan.

Bugungi kunda O'zbekistonda ichki ishlar organlari xodimlarini tarbiyalashda, xususan, Jamoat xavfsizligi universitetida "Temur tuzuklari"ni o'rganishga alohida e'tibor qaratilishi bejiz emas. Bu tarixiy meros vatanparvarlik, burchga sadoqat va adolatparvarlik kabi kasbiy sifatlarni shakllantirishda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.³

O'zbekiston davlat mustaqilligini qo'lga kiritgach, milliy o'zlikni anglash jarayonida mahalla institutiga qayta hayot bag'ishlandi. Sho'rolar davridagi mafkuraviy nazorat organidan haqiqiy fuqarolik jamiyati institutiga aylantirish yo'lida ilk qadamlar qo'yildi. Bu davrdagi qonunchilik evolyutsiyasi huquqbuzarliklar profilaktikasida jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va an'anaviy qadriyatlarni tiklashga yo'naltirilgan edi.

1999-yil O'zbekiston Respublikasida jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimida tub burilish yasalgan yil bo'ldi. 1999-yil 16-fevraldagi voqealar mamlakat xavfsizlik tizimini, xususan, quyi bo'g'indagi ogohlik darajasini qayta ko'rib chiqishni taqozo etdi. Shu munosabat bilan, 1999-yil 19-aprelda Vazirlar Mahkamasining **"Jazoni o'tash joylaridan ozod qilingan shaxslarga ijtimoiy-maishiy jihatdan va ishga joylashishda yordam ko'rsatish bo'yicha maxsus komissiyalar, "Mahalla posboni" jamoat tuzilmalari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari huzuridagi yarashtirish komissiyalari to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlash haqida"gi 180-son qarori** qabul qilindi.⁴

Ushbu qaror bilan ilk bor "Mahalla posboni" jamoatchilik tuzilmasining huquqiy maqomi, vazifalari va vakolatlari rasman belgilab berildi.

"Mahalla posboni" tuzilmasining asosiy xususiyatlari:

- Fuqarolarning o'zlari yashab turgan hududda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlashdagi ishtirokini huquqiy jihatdan tartibga solish va faollashtirish.⁶

- Tuzilma rahbari (sardori) va a'zolaridan iborat bo'lib, ular mahalla faollari, sportchi yoshlar va obro'-e'tiborli fuqarolar orasidan saralab olingan.

Vazifalari:

- Mahalla hududida kecha-yu kunduz navbatchilikni tashkil etish (ayniqsa tungi vaqtda).
- Profilaktika inspektorlariga huquqbuzarlarni aniqlash va ushlashda bevosita yordam berish.
- Hududga kirib kelayotgan begona va shubhali shaxslarni nazorat qilish.
- "O'z uyingni o'zing asra" tamoyilini hayotga tatbiq etish orqali aholida daxldorlik hissini oshirish.⁷

Bu davrda profilaktika inspektori, mahalla raisi, "Mahalla posboni" sardori va diniy-ma'rifiy masalalar bo'yicha maslahatchining bir binoda ("Mahalla markazi") faoliyat yuritishi amaliyoti yo'lga qo'yildi. Bu integratsiya hududdagi vaziyatni tezkor tahlil qilish va hamkorlikda chora ko'rish imkonini berdi.

1999-yilgi 180-son qarorning yana bir muhim jihati — **Yarashtirish komissiyalari va Maxsus komissiyalar** faoliyatining yo'lga qo'yilishi edi.⁸

- Yarashtirish komissiyalari:** Mahalla huzurida tashkil etilgan ushbu komissiyalar oilaviy nizolar, qo'shnilar o'rtasidagi kelishmovchiliklar va mayda huquqbuzarliklarni sudgacha bo'lgan

bosqichda hal etish bilan shug'ullangan. Bu institut jinoyatchilikning oldini olishda muhim rol o'ynadi, chunki ko'plab og'ir jinoyatlar (qotillik, tan jarohati yetkazish) aksariyat hollarda hal etilmagan maishiy nizolar oqibatida sodir etiladi. Komissiya faoliyati tufayli minglab oilalar saqlab qolindi va jinoiy javobgarlikka tortilish holatlari kamaytirildi.⁹

• **Ijtimoiy rehabilitatsiya:** Jazoni o'tab qaytgan shaxslarni ishga joylashtirish va jamiyatga qaytarish ("resotsializatsiya") bo'yicha maxsus komissiyalarning mahalla bilan hamkorligi retsidiv (qayta sodir etiluvchi) jinoyatlarning oldini olishda samarali mexanizm vazifasini o'tadi.

Garchi "Mahalla posboni" tizimi o'sha davr uchun muhim qadam bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan qator tizimli kamchiliklar ko'zga tashlana boshladi:

1. Posbonlar asosan jamoatchilik asosida yoki kam miqdordagi rag'batlantirish evaziga ishlaganligi sababli, kadrlar qo'nimsizligi yuqori edi.

2. Posbonlarning huquqiy maqomi to'liq professional darajada emasdi, bu esa jinoyatchilar bilan to'qnashuvda ularning xavfsizligini kafolatlamasdi.

3. Ko'p hollarda posbonlik faoliyati qog'ozda qolib ketar, haqiqiy patrul xizmati tashkil etilmas edi.

Bu omillar tizimni tubdan isloh qilish va zamonaviy talablarga moslashtirish zaruratini yuzaga keltirdi.

2017-yildan boshlab Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan mahalla tizimi va ichki ishlar organlari faoliyatida yangi davr boshlandi. Islohotlarning asosiy maqsadi — mahallani "qog'ozdagi tashkilot"dan aholi muammolarini hal etuvchi real kuchga aylantirish va huquqbuzarliklar profilaktikasini bevosita "o'choq"ning o'zida amalga oshirishga qaratildi.

2021-yil 26-martda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **"Jamoat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida ichki ishlar organlari faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"**gi PF-6196-son Farmoni sohadagi qonunchilik evolyutsiyasining yangi bosqichini boshlab berdi.¹⁰

Farmon bilan joriy etilgan konseptual yangiliklar quyidagilardan iborat:

1. "Respublika — viloyat — tuman — mahalla" zanjiri asosida jinoyatchilikka qarshi kurashishning vertikal va uzluksiz boshqaruv mexanizmi yaratildi. Endilikda har bir mahalla, oila va shaxs kesimida jinoyatchilik sabablarini aniqlash vazifasi qo'yildi.

2. Ilgari mavjud bo'lgan ichki ishlar organlari tayanch punktlari negizida **Mahalla huquq-tartibot maskanlari** tashkil etildi. Bu maskanlar hududdagi jamoat xavfsizligini ta'minlashning asosiy quyi bo'g'ini deb e'lon qilindi. Maskanda profilaktika inspektori bilan bir qatorda Milliy gvardiya va boshqa huquq-tartibot organlari vakillarining hamkorlikdagi faoliyati yo'lga qo'yildi.¹⁰

3. Hududlardagi jinoyatchilik ahvolidan kelib chiqib, mahallalar toifalarga ajratildi:

○ "Yashil" mahallalar: Jinoyatchilik sodir etilmagan yoki barqaror tinch hududlar.

○ "Sariq" mahallalar: Huquqbuzarliklar xavfi mavjud bo'lgan hududlar.

○ "Qizil" mahallalar ("Jinoyat o'choqlari"): Og'ir jinoyatlar sodir etilgan va kriminogen vaziyat murakkab bo'lgan hududlar. Har bir toifa uchun alohida "Yo'l xaritalari" tuzilib, hokimliklar va sektor rahbarlarining kuchlari aynan "qizil" hududlarni sog'lomlashtirishga safarbar etildi.⁷

Farmon bilan profilaktika inspektorining maqomi ham o'zgardi. Unga mahallada jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'yicha "ega"lik vazifasi yuklatildi.

- Inspektorlarning hisobot topshirish va turli yig'ilishlarda qatnashish yuklamasi keskin qisqartirilib, asosiy vaqtini bevosita aholi orasida o'tkazish belgilandi.

- Inspektorlar planshetlar va maxsus dasturiy ta'minotlar ("E-ma'muriy ish", "Smart mahalla") bilan ta'minlandi, bu esa ma'lumotlar almashinuvini tezlashtirdi va jinoyatlarni ro'yxatga olishdagi shaffoflikni oshirdi.

- Inspektorlarning kasbiy salohiyatini oshirish, ularda zamonaviy jinoyat turlariga (kiberjinoyatchilik, firibgarlik) qarshi kurashish ko'nikmalarini shakllantirishga urg'u berildi.¹⁰

Mahalla tizimidagi islohotlarning mantiqiy davomi sifatida 2023-yil oxirida davlat boshqaruvining eng quyi bo'g'inida inqilobiy o'zgarish amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 21-dekabrda "Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo'g'in sifatida ishlashini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-209-son Farmoni qabul qilindi.¹²

Bu hujjat bilan avvalgi "mahalla beshligi" tizimi kengaytirilib, "Mahalla yettiligi" tashkil etildi. Bu yangi konfiguratsiya jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning faqat oqibati bilan emas, balki ularni keltirib chiqaruvchi chuqur ijtimoiy-iqtisodiy sabablar bilan kurashishga qaratilgan kompleks yondashuvni ifodalaydi.

"Yettilik"ning har bir a'zosi o'z yo'nalishi bo'yicha jinoyatchilikni jilovlashga hissa qo'shadi. Bu "tarqoq kuchlar"ni yagona mushtga birlashtirish imkonini berdi.

"Yettilik" a'zosi	Profilaktikadagi roli va vazifalari	Asosiy ta'sir mexanizmi
1. Mahalla raisi	Umumiy rahbarlik, muvofiqlashtirish. Mahalla obodligi, "Yashil makon" dasturi. Milliy qadriyatlarni targ'ib qilish, to'ylardagi isrofgarchilik va dabdababozlikka chek qo'yish. ¹⁴	Ijtimoiy muhitni sog'lomlashtirish, ijtimoiy tengsizlikdan kelib chiquvchi nizolarni kamaytirish.
2. Profilaktika inspektori	Jamoat tartibini saqlash, nazoratdagi shaxslar bilan ishlash, huquqbuzarliklarni aniqlash va chora ko'rish. ¹⁴	Bevosita huquqiy ta'sir ko'rsatish, jazo muqarrarligini ta'minlash.
3. Hokim yordamchisi	Ishsizlikni qisqartirish, tadbirkorlikni rivojlantirish, kredit va subsidiyalar	Iqtisodiy profilaktika: Ishsizlik va daromadsizlik oqibatida sodir etiladigan

	ajratish. ¹⁴	mulkiy jinoyatlar (o'g'rilik, firibgarlik)ning oldini olish.
4. Xotin-qizlar faoli	Oilaviy zo'ravonlik, tazyiq va ajrimlarning oldini olish. Xotin-qizlarning huquqiy himoyasi. ¹⁴	Oilaviy profilaktika: Maishiy jinoyatlar va suitsid holatlarining oldini olish. Himoya orderi tizimi bilan ishlash.
5. Yoshlar yetakchisi	Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish ("Besh tashabbus olimpiadasi"), ularni sport va madaniyatga jalb qilish. Uyushmagan yoshlar bilan ishlash. ¹⁴	Yoshlar profilaktikasi: Bezorilik, giyohvandlik va ekstremizm g'oyalari ta'siriga tushib qolishning oldini olish.
6. Ijtimoiy xodim	Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlami (yolg'iz keksalar, nogironlar) bilan individual ishlash. ¹⁵	Viktimologik profilaktika: Jinoyat qurboni bo'lish ehtimoli yuqori bo'lgan himoyasiz qatlamni nazoratga olish va qo'llab-quvvatlash.
7. Soliq inspektori	Soliq bazasini kengaytirish, yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish, mahalla byudjetini shakllantirish. ¹⁴	Yashirin iqtisodiyot va noqonuniy tadbirkorlik muhitini yo'qotish orqali huquqiy nigilizmga chek qo'yish.

Yangi tizimning eng muhim jihati — faoliyatni baholashning aniq mezonlari (KPI) joriy etilishidir. Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 18-maydagi **292-son qaroriga** muvofiq, "mahalla yettiligi" a'zolarining faoliyatini baholash mexanizmi takomillashtirildi.¹⁶

•Endilikda mahalla raisi yettilikning boshqa a'zolari (inspektor, hokim yordamchisi va b.) faoliyatini baholashda ishtirok etadi va ularga 20 foizgacha ball berish huquqiga ega.¹⁶ Bu idoralararo tarqoqlikka chek qo'yib, barcha xodimlarning mahalla manfaati uchun bir jamoa bo'lib ishlashini ta'minlaydi.

•KPI tizimida eskicha "son ketidan quvish" amaliyotidan voz kechildi. Masalan, xotin-qizlar faolining ishini baholashda berilgan **himoya orderlari soni** endi salbiy ko'rsatkich ("jinoyat ko'paydi") deb emas, balki ijobiy faollik ("muammo aniqlandi va chora ko'rildi") sifatida baholanadigan bo'ldi.¹⁶

Bu yashirin zo‘ravonliklarni yuzaga chiqarish va real yordam ko‘rsatish uchun muhim rag‘batdir.

Farmon va unga muvofiq qabul qilingan qarorlar bilan "Mahalla byudjeti" tizimi joriy etildi. Mahalla endilikda o‘z hududidagi mol-mulk va yer solig‘ining bir qismini o‘zida olib qolish va mustaqil sarflash huquqiga ega bo‘ldi.¹³

Bu mablag‘lar huquqbuzarliklar profilaktikasi uchun muhim bo‘lgan infratuzilmani rivojlantirishga yo‘naltirilmoqda:

- Ko‘chalarni yoritish tizimini yaxshilash (qorong‘u ko‘chalar — jinoyatchilik manbai).
- Zamonaviy videokuzatuv kameralarini o‘rnatish ("Xavfsiz mahalla" tamoyili).
- Sport maydonchalari qurish (yoshlarni band qilish).

Bu choralar **situatsion (vaziyatli) profilaktika** nazariyasiga to‘la mos keladi, ya‘ni jinoyat sodir etish uchun qulay sharoitlarni fizik jihatdan yo‘qotishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida mahalla institutining huquqbuzarliklar profilaktikasidagi rolini tartibga soluvchi qonunchilik bazasi so‘nggi 30 yil ichida katta evolyutsion yo‘lni bosib o‘tdi. Quyidagi jadvalda 1999-yilgi "Mahalla posboni" modeli va 2023-2024-yillardagi "Mahalla yettiligi" modelining qiyosiy tahlili keltirilgan.

Qiyosiy jadval: 1999-yil va 2024-yil modellari

Mezon	1999-yil ("Mahalla posboni" davri)	2023-2024-yillar ("Mahalla yettiligi" davri)
Huquqiy asos	VMQ-180 (1999-y.)	PF-6196 (2021-y.), PF-209 (2023-y.), VMQ-292 (2024-y.)
Faoliyat subyekti	Jamoatchilik tuzilmasi (ko‘ngillilar)	Professional davlat xizmatchilari
Tarkibiy tuzilma	Mahalla raisi, Posbon, Diniy maslahatchi	"Yettilik" (Rais, Inspektor, Yordamchi, Yetakchi, Faol, Ijtimoiy xodim, Soliqchi)
Yondashuv usuli	Punitiv va nazorat (posbonlik qilish, ushlash)	Kompleks ijtimoiy-iqtisodiy profilaktika (muammoni yechish)
Moliyalashtirish	Homiylik va jamoat mablag‘lari (nobarqaror)	Davlat byudjetidan kafolatlangan ish haqi, "Mahalla byudjeti"
Boshqaruv mexanizmi	Qog‘ozbozlik va yig‘ilishlar	Raqamli texnologiyalar (Planshet, KPI, Online reyting)
Profilaktika obyekti	Jinoyat sodir etgan shaxs (oqibat bilan ishlash)	Jinoyatga moyillikni, muhtojlikni va ishsizlikni bartaraf etish (sabab bilan ishlash)

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda mahalla institutining huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasidagi faoliyati **stixiyali jamoatchilik nazoratidan — tizimli professional institutga** aylandi.

1. Amir Temur davridagi "mirshab" va "posbon"lik an'analari zamonaviy huquqiy demokratik davlat tamoyillari asosida qayta tiklandi. Jamoat xavfsizligini ta'minlashda mahalliy aholining ishtiroki (community policing) g'oyasi milliy mentalitetga eng mos model ekanligi o'z tasdig'ini topdi.

2. 1999-yilda joriy etilgan "Mahalla posboni" tizimi o'tish davri uchun muhim rol o'ynagan bo'lsa-da, bugungi kun talablariga javob bermay qolgan edi. "Mahalla yettiligi"ning tashkil etilishi jinoyatchilikka qarshi kurashishda nafaqat huquq-tartibot organlari, balki iqtisodiy va ijtimoiy blok vakillarining ham mas'uliyatini oshirdi.

3. Tizimning samaradorligi endilikda raqamlashtirish darajasi va "aqlli mahalla" texnologiyalarining joriy etilishiga bog'liq. Kelgusida sun'iy intellekt yordamida jinoyatchilikni prognoz qilish va "qizil" toifadagi mahallalarni "yashil" hududga aylantirish bo'yicha manzilli ishlar ko'lamini kengaytirish lozim.

Shunday qilib, mahalla instituti O'zbekistonda jamoat xavfsizligi arxitekturasi ajralmas qismiga aylandi va bu tajriba xalqaro miqyosda ham o'ziga xos "o'zbek modeli" sifatida o'rganilishga loyiqdir.

Foydalanilgan manbalar

1. AMIR TEMUR – BUYUK SARKARDA VA DAVLAT ARBOBI - Scienceweb, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://api.scienceweb.uz>.
2. Amir Temur - Buyuk Sarkarda | PDF - Scribd, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://www.scribd.com/document/967281085/Amir-Temur-Buyuk-Sarkarda>
3. Amir Temur siyomosida harbiy-vatanparvarlik qiyofasi 09:59 / 09.01.2024 - Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги - расмий хабарлар, тезкор янгиликлар, таҳлилий-танқидий материаллар, қонун ҳужжатлари, фото ва видеорепортажлар, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, https://uza.uz/oz/posts/amir-temur-siyomosida-harbiy-vatanparvarlik-qiyofasi_555600
4. On the approval of regulations on the special commission under the Council of Ministers of the Republic of Karakalpakstan and khokimiyats to provide assistance in the social and living sphere and job placement to persons released from prison and the reconciliation commission under the “Makhalla Posboni” public structures and citizens’ self-governing bodies - LEX.UZ, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://www.lex.uz/en/docs/7109623>.
5. Jazoni o'tash joylaridan ozod qilingan shaxslarga ijtimoiy-maishiy jihatdan va ishga joylashishda yordam ko'rsatish bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va hokimliklar huzuridagi maxsus komissiyalar, “Mahalla posboni” jamoat tuzilmalari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari huzuridagi yarashtirish komissiyalari to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlash haqida. 180-сон 19.04.1999. - LEX.UZ, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://lex.uz/docs/-622966>.

6. O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi "o'zbekistonda islohotlarning nazariy konseptual - BIMM.uz, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://lib.bimm.uz/items/download/9142>
7. "Xavfsiz mahalla – farovon oila", data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://api.moiti.uz>.
8. Jazoni o'tash joylaridan ozod qilingan shaxslarga ijtimoiy-maishiy jihatdan va ishga joylashishda yordam ko'rsatish bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va hokimliklar huzuridagi maxsus komissiyalar, "Mahalla posboni" jamoat tuzilmalari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari huzuridagi yarashtirish komissiyalari to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlash haqida - LEX.UZ, 180-son 19.04.1999. data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://lex.uz/docs/-622966>.
9. 3. Vaxidov UMK | PDF - Scribd, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://www.scribd.com/document/794361163/3-Vaxidov-UMK>
10. Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисидаги ПФ-6196-сон фармон. 26.03.2021. - LEX.UZ, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://lex.uz/doc-passport/5344118>
11. Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo'g'in sifatida ishlashini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risidagi PF-209-son farmon. - LEX.UZ, 21.12.2023. data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://www.lex.uz/docs/-6705763>
12. Mahalla yettiligi faoliyatini to'g'ri tashkil etish yuzasidan amaliy-seminar o'tkazildi, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://www.boyovut.uz/ru/post/mahalla-yettiligi-faoliyatini-togri-tashkil-etish-yuzasidan-amaliy-seminar-otkazildi>
13. "Mahalla yettiligi" uchun KPI belgilandi - Surxondaryo viloyati adliya boshqarmasi, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://surxondaryo.adliya.uz/uz>.
14. Ijtimoiy Hodim | PDF - Scribd, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, <https://www.scribd.com>.
15. "Mahalla yettiligi" faoliyatini baholash mexanizmi takomillashtiriladi - Norma.uz, data poslednego obrasheniya: yanvarya 28, 2026, https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/mahalla_ettligi_faoliyatini_baholash_mehanizmi_takomillashtiriladi
16. Mahalla yettiligi faoliyatini to'g'ri tashkil etish yuzasidan amaliy-seminar o'tkazildi - site.boyovut.uz.